

Llar, barri, ciutat i coespacialitat: sentit de lloc dels immigrants espanyols i italians a Mèxic

Xavier Oliveras

El Colegio de la Frontera Norte, Matamoros, Mèxic
xoliveras@colex.mx

Anna Ortiz

Universitat Autònoma de Barcelona

Cristóbal Mendoza

Universidad Autónoma Metropolitana-Iztapalapa, Ciutat de Mèxic, Mèxic

Resum

Aquest article analitza l'espai viscut i el sentit de lloc d'un grup d'immigrants qualificats procedents del sud d'Europa a Mèxic. Es parteix de la hipòtesi que la dimensió espacial d'"esdevenir local" és rellevant per al procés d'assentament i permanència dels migrants en el lloc de destinació. A partir d'entrevistes semiestructurades, inclosa l'elaboració de mapes mentals, a 129 persones de nacionalitat espanyola i italiana residents a quatre ciutats (Ciutat de Mèxic, Guadalajara, Monterrey i Puebla) s'identifiquen diferents aspectes a partir de quatre patrons escalars: la llar, el barri (la *colonia*), la ciutat i la coespacialitat amb el lloc d'origen.

Paraules clau: migració qualificada, ciutat, espai viscut, sentit de lloc, Mèxic.

Resumen: *Hogar, barrio, ciudad y coespacialidad: sentido de lugar de los inmigrantes españoles e italianos en México*

Este artículo analiza el espacio vivido y el sentido de lugar de un grupo de inmigrantes cualificados procedentes del sur de Europa a México. Se parte de la hipótesis que la dimensión espacial de "convertirse en local" es relevante para el proceso de asentamiento y permanencia de los migrantes en el lugar de destinación. A partir de entrevistas semiestructuradas, incluida la elaboración de mapas mentales, a 129 personas de nacionalidad española e italiana residentes en cuatro ciudades (Ciudad de México, Guadalajara, Monterrey y Puebla) se identifican diferentes aspectos a partir de cuatro patrones escalares: el hogar, el barrio (la *colonia*), la ciudad y la coespacialidad con el lugar de origen.

Palabras clave: migración cualificada, ciudad, espacio vivido, sentido de lugar, México.

Abstract: *Home, neighborhood, city and co-spatiality: sense of place of Spanish and Italian immigrants in Mexico*

This article analyses the lived space and the sense of place of a group of skilled immigrants from southern Europe in Mexico. The hypothesis is that the spatial dimension of “becoming local” is relevant in the migrants’ process of settlement and remaining at the country of destination. 129 semi-structured interviews were conducted to Spaniards and Italians living in four Mexican cities (Mexico City, Guadalajara, Monterrey and Puebla); they were also asked to draw a mental map. Several aspects were identified from four multiscalar patterns: home, neighborhood (the *colonia*), city and co-spatiality with the place of origin.

Keywords: skilled migration, city, lived space, sense of place, Mexico.

* * *

A partir de la dècada de 1990, els centres metropolitans d'Amèrica Llatina es van integrar plenament a les xarxes globals afavorides per un model basat en el lliure mercat, les exportacions, la privatització d'empreses públiques i l'atracció d'inversió estrangera (Castells, 1989; Sassen, 2000; Aguilar, 2002). A causa d'aquestes transformacions econòmiques, en part les ciutats llatinoamericanes exerceixen un paper de coordinació i control dels seus respectius mercats nacionals i, a més, esdevenen nodes on flueixen capitals, informació, mercaderies i persones de diferents nacionalitats i orígens. En termes de mercat de treball i estructura social, la globalització de l'economia i el neoliberalisme han suposat una major polarització dels ingressos i un augment de les desigualtats, dels nivells de renda disponible i de pobresa, alhora que han transformat el paisatge i la morfologia urbanes, amb canvis importants que van des de la suburbanització i la policentralització fins a la segregació residencial i la fragmentació de l'estructura urbana (De Mattos, 2002). A les principals ciutats de Mèxic es veuen clarament aquestes contradiccions. Per un costat, compleixen funcions globals al concentrar seus de grans empreses nacionals i transnacionals, així com centralitzar i redistribuir regionalment les inversions estrangeres, i aglutinar serveis orientats a la producció (assessories, agències de publicitat, etc.) que resulten de gran utilitat per a l'engranatge dels processos de globalització (Parnreiter, 2002); igualment, part del seu paisatge urbà, espais quotidians i pràctiques culturals mostren una clara homogeneïtzació i estandardització global (Burke, 2010; Lussault, 2015). Per altra banda, les perifèries metropolitanes creixen acceleradament, tant a partir de processos formals com informals, on s'observa cada cop més una fragmentació social i urbana: una barreja d'urbanitzacions de luxe i barris pobres (*fraccionamientos cerrados* i *colonias populares*) i complexos comercials disseminats (Borsdorf, 2003).

Paral·lelament, en les darreres dècades l'espacialitat de les migracions s'ha diversificat tot augmentant els fluxos laborals internacionals i el sorgiment de nous països d'origen i de destinació. Amb la crisi econòmica de 2008 va emergir un flux relativament nou: la mobilitat exterior de persones, moltes d'elles joves i qualificades, des d'origens fins aleshores clarament receptors, com és el cas dels països del sud d'Europa. En aquesta línia s'han identificat, per exemple, els "migrants al mig" (*migrants on the middle*): joves amb formació universitària que no han pogut inserir-se en treballs qualificats a causa de la seva edat i/o que es troben en una fase inicial de les seves carreres (Ley-Cervantes, 2012). La migració qualificada no és ni de ben tros homogènia, donada la gran diversitat en l'origen, l'edat, el gènere, l'etnicitat, la classe social i altres divisions socials a escala local, nacional i global (Nagel, 2005; Anthias, 2012). En aquest sentit, la decisió de migrar, la inserció laboral i la integració al país de destinació depenen també de les característiques personals dels migrants, les seves circumstàncies personals, la seva percepció del mercat laboral i de la societat de destinació, les seves expectatives futures, o d'un desig d'aventura, entre d'altres. Per altra banda, la mobilitat transnacional afecta a la construcció del sentiment de pertinença al país de destinació, així com a la vida quotidiana, que es configuren a partir de la combinació d'elements dels llocs d'origen i de destinació. Com senyalen diversos autors en relació a la transnacionalització dels espais quotidians (Collins, 2008, 2009; Ley, 2004), sovint s'acaben escollint aquells elements, d'un lloc com d'un altre, més estandarditzats i assimilables a la cultura híbrida global.

Les característiques de la migració espanyola, portuguesa i italiana arrel de la crisi econòmica (perfil, motius, integració als països de destinació, etc.) estan sent àmpliament analitzats (Lester, 2012; Santos, 2013; Cairns *et al.*, 2014; Navarrete, 2014; Díaz-Hernández *et al.*, 2015; Arango, 2016; Domínguez-Mújica *et al.*, 2016; Mendoza, Staniscia i Ortiz, 2016; Mendoza, Oliveras i Ortiz, 2018; Rubio i Strecker, 2018; Rubio *et al.*, 2019). En el cas de la migració espanyola, el nombre de persones que viu fora del país va passar de 1.471.691 al gener de 2009 a 2.482.808 al gener de 2018 (INE, 2018), cosa que suposa un augment net de més d'un milió d'emigrants en un període de deu anys. Es tracta, però, d'una xifra inferior a la real pel fet que molts emigrants no s'inscriuen al Padró d'Espanyols Residents a l'Estranger (PERE) (Romero-Valiente, 2017). Aquests migrants recents es concentren als països del centre i nord d'Europa, especialment a Alemanya i el Regne Unit, així com als Estats Units (Domingo *et al.*, 2014; Glorius, 2016). Així mateix, i encara que quantitativament no siguin tan rellevants, alguns països de l'Amèrica Llatina també han esdevingut destinacions atractives, com són Mèxic, Xile, l'Equador, el Brasil i l'Argentina (Romero-Valiente, 2018). A Mèxic els fluxos procedents d'Espanya compten amb una llarga tradició, i són a hores d'ara la primera nacionalitat estrangera d'origen europeu al país (Lida, 1997; Mendoza i Ortiz, 2006; Cobo, 2010; Rodríguez i Cobo, 2012; Doncel, 2015). És més, en els darrers deu anys el nombre de residents espanyols ha augmentat clarament arran de la crisi econòmica (Rodríguez-Fa-

riñas *et al.*, 2016). En aquesta línia, el nombre d'espanyols residents a Mèxic inscrits al PERE ha passat de 69.571 a 135.955 persones (2009-2018) (INE, 2018), cosa que implica una taxa anual de creixement a Mèxic (8,7%) major que pel conjunt mundial (6,8%). La literatura també posa de manifest que la migració espanyola al país ha passat d'un predomini dels expatriats (persones que treballen en empreses transnacionals) a una major diversificació dels perfils i dels canals d'arribada i d'inserció (Domínguez-Mújica *et al.*, 2016; Mendoza, 2018).

La migració italiana és encara més singular, ja que Itàlia és la quarta economia més important de la Unió Europea, després d'Alemanya, el Regne Unit i França (World Bank, 2017). Malgrat tot, entre 2010 i 2016, a partir de les dades d'italians inscrits als registres consulars, la migració qualificada ha augmentat considerablement, en especial entre els joves (entre 18 i 34 anys). Aquesta migració està vinculada a l'alt índex d'atur, sobretot al sud del país, l'alt índex de percepció de corrupció i l'alt nivell de desconfiança en les possibilitats de recuperació del país (Staniscia, 2018).

En aquest context, a partir d'una mostra de migrants recents d'Espanya i Itàlia a Mèxic, en aquest article s'analitza el seu espai viscut (com el perceben, valoren i representen) i com construeixen el seu sentit de lloc a les ciutats on resideixen (Ciutat de Mèxic, Guadalajara, Puebla i Monterrey), per poder avaluar finalment fins a quin punt aquestes dimensions són vàlides per entendre els processos migratoris i d'assentament en el país de residència. L'espai viscut implica una concepció de l'espai que no només té en compte la materialitat, sinó també l'experiència subjectiva i, per aquesta raó, considera les emocions, sentiments, records, motivacions, gustos, somnis, pors i desitjos. El concepte d'espai viscut considera que les representacions de l'espai estan influïdes pel lloc de residència, així com per la formació, els valors culturals i l'experiència dels individus. Des d'aquesta perspectiva, la materialitat de l'espai és inseparable de les diverses representacions que es construeixen per a interpretar-lo. L'article s'estructura en tres parts. En primer lloc es presenta la metodologia emprada i el perfil de la mostra de migrants entrevistats. A la segona part es presenten els resultats sobre l'espai viscut i el sentit del lloc, a partir de diferents escales, des de la llar i el barri (la *colonia*) fins a l'àrea metropolitana i l'espai transnacional, i des de les diferents dimensions que emergeixen en les entrevistes (mobilitat, seguretat, etc.). Per últim, es tanca amb unes reflexions finals sobre les qüestions tractades.

Metodologia

A partir de les dades procedents dels instituts estadístics de Mèxic, Espanya i Itàlia es fa molt difícil establir amb precisió el volum de la migració qualificada a Mèxic, i només són possibles algunes aproximacions: per exemple, segons la

mexicana *Encuesta Intercensal de 2015* del *Instituto Nacional de Estadística y Geografía* (INEGI), un 64% de les persones nascudes a Espanya i sense nacionalitat mexicana tenen un nivell d'escolaritat igual o superior a la llicenciatura (encara que no es poden determinar l'any ni l'edat d'arribada ni a quin país van cursar els estudis). Per aquesta raó el treball de camp es basa en entrevistes semi-estructurades a una mostra no representativa, i per a la selecció dels informants es va seguir un conjunt de criteris: tenir nacionalitat espanyola o italiana, haver viscut a Mèxic al menys un any abans de l'entrevista i tenir estudis superiors. En la mesura del possible es va intentar un equilibri pel que fa a la nacionalitat, el sexe i les categories professionals o laborals dels entrevistats. Per a concertar les entrevistes es va recórrer a informants prèviament coneguts i contactes a través de les xarxes socials (grups de Facebook d'espanyols i italians a Mèxic) i la tècnica bola de neu. Les entrevistes es van fer el 2014 i 2015 i de mitjana van tenir una durada d'una hora i mitja; posteriorment es van transcriure i es van codificar amb el programa Atlas-Ti. Per a l'exposició dels resultats, es van atorgar pseudònims a les persones entrevistades per a mantenir-ne la confidencialitat.

En total es van fer 129 entrevistes a immigrants espanyols i italians qualificats residents a quatre ciutats mexicanes: Ciutat de Mèxic (41), Guadalajara (31), Monterrey (31) i Puebla (26) (fig. 1), que presenten una gran diversitat de perfils sociodemogràfics (taula 1). Encara que predominen les persones en edats centrals és interessant observar que un 20% tenia 30 anys o menys a la seva arribada a Mèxic. També resulta notable el pes de categories professionals molt concretes en el conjunt de la mostra, com són el 26% d'empresaris o treballadors per compte propi o el 23% d'acadèmics o professors. Pràcticament la meitat dels informants són treballadors assalariats, tècnics i gerents d'empreses privades; i els expatriats, encara que tenen un cert pes, representen només un 15% dels treballadors en empreses privades, que reflecteix l'augment de la resta de categories en el conjunt de la migració del sud d'Europa.

Figura 1. Mapa de Mèxic amb la localització de les ciutats estudiades

Elaboració de Meritxell Gisbert; base administrativa d'ESRI

Taula 1. Persones migrades entrevistades

	Itàlia	Espanya	Total	%
Sexe				
Dones	9	39	48	37,2
Homes	14	67	81	62,8
Edat				
Menors de 31 anys	8	18	26	20,2
31-49	11	78	89	69,0
Majors de 49 anys	4	10	14	10,9
Any d'arribada				
Abans 2008	8	29	37	28,7
2008-2014	15	77	92	71,3
Perfil professional				
Personal de gestió i tècnic d'empresa				
Expatriats	1	19	20	15,5
No expatriats	6	36	42	32,6
Empresaris i treballadors compte propi	9	25	34	26,4
Acadèmics i professors	7	22	29	22,5
Altres	0	4	4	3,1
Total (n)	23	106	129	100,0

Elaboració pròpia a partir del treball de camp (2014-2015)

L'entrevista s'organitzava en apartats temàtics relacionats amb les trajectòries migratòries, els motius de la migració, les intencions de permanència al país, les opinions sobre la cultura laboral, les experiències quotidianes a Mèxic, els vincles amb el país d'origen, i la percepció i la valoració de les ciutats on viuen. Acabada l'entrevista, es demanava a les persones entrevistades que dibuixessin a mà i en un full en blanc un mapa de la ciutat, en tant que la forma d'estructurar, organitzar i imaginar els espais, expressats a través de mapes mentals i discursos espacials, són rellevants per a entendre els espais viscuts i el sentit del lloc dels immigrants. Davant d'aquest requeriment, moltes reaccionaren amb neguit i desconcert, i alguns dels seus comentaris foren: “És que no sé dibuixar i a més sóc dolentíssim per a dibuixar”, “no estic traient les meves millors dots artístiques, eh!”, “dibuixo fatal!”, “a partir d'ara miraré bé el mapa! Fins i tot em fa vergonya!” i “la veritat... no estic inspirada”. Per part dels entrevistadors es buscaren sempre paraules tranquil·litzadores i s'explicava que no era la seva destresa el que ens interessava sinó de quina manera representaven la ciutat i

quins aspectes hi feien aparèixer. Els mapes mentals no només mostren experiències i comportaments individuals, sinó que també reflecteixen un compendi de coneixements espacials, representacions del lloc i imaginaris espacials (Pinch *et al.*, 2010). Com a tècnica s'ha fet servir en geografia per entendre i agregar visions individuals compartides de percepcions i preferències espacials, així com per interpretar els contextos econòmics, socials, culturals o polítics dels individus (Walmsley, 1982; Bataillon i Panabière, 1988; De Castro, 1997; Ley, 2000; López i Lukinbeal, 2010). En canvi, l'ús dels mapes mentals per a la comprensió dels processos migratoris ha estat escàs, amb alguna excepció (Mendoza, 2006, 2012).

Els espais viscuts i el sentit de lloc

A continuació s'exposen les percepcions, vivències i valoracions de les persones entrevistades amb relació a l'espai viscut i al lloc. L'exposició dels resultats s'estructura a partir de quatre escales (llar, *colònia*, ciutat i coespacialitat amb el lloc d'origen) i, quan resulta rellevant, es destaquen les singularitats d'alguna de les ciutats mexicanes estudiades i els canvis en funció dels anys viscuts a Mèxic. L'elecció d'aquesta estructura no només és fruit d'un esforç de sistematització de les dades per part dels autors, sinó que també emergeix en les narratives i mapes mentals dels entrevistats. Així, els mapes mentals mostren diferents patrons escalars: des dels entrevistats que volen donar una imatge general de la ciutat i l'àrea metropolitana fins als que se centren en espais més petits, l'entorn quotidià de la *colònia* i els més relacionats amb el cos (exercici, alimentació, oci). Així mateix, la representació d'aquests espais resulta molt variada: uns ho fan encerclant la ciutat i la *colònia* per a delimitar-la; uns altres dibuixen línies rectes (i no tan rectes), paral·leles i sobreposades unes amb les altres, que marquen les vies principals, a vegades amb els noms i d'altres sense; uns altres posen els noms de les *delegacions* (districtes) i *colonias* que més coneixen; i d'altres dibuixen elements singulars representatius de la ciutat.

La llar

Què és la llar pels homes i dones entrevistades? Ens trobem davant una multiplicitat de significats davant aquest espai. La resposta varia en funció de les experiències viscudes, la identitat i els somnis de futur. La llar pot ser viscuda o imaginada, és a dir, pot entendre's com una relació entre processos materials i imaginaris, i com un procés de creació entre formes de construcció i de pertinença. D'aquesta manera, la llar no és només una materialitat (una casa), sinó que va més enllà i és, a la vegada, un cúmul d'idees, sentiments i emocions que poden ser positives (pertenença, desig, intimitat) o negatives (por, violència, alienació) (Blunt i Dowling, 2006).

La llar és un dels espais quotidians de les persones entrevistades, i moltes admeten passar-hi molt de temps lliure i que “la meva casa” és el seu lloc favorit de la ciutat on viuen. De les seves narratives es desprenen tres raons principals per romandre-hi: l’adopció d’un imaginari i un estil de vida que prefereix els espais privats (en detriment dels públics), sumat a la inserció en les pràctiques socials mexicanes de les trobades a casa amb els amics i parents; l’absència d’àrees verdes i de botigues a prop, i de carrers caminables; i la inseguretat i la por. Tot això provoca un replegament cap als espais privats i un ús parcial o reduït de l’espai públic.

Entre les formes de tinença predomina, i de forma majoritària, el lloguer (70%), tot i que s’observa clarament que els entrevistats amb més temps a Mèxic acaben adquirint un habitatge en propietat (i amb més probabilitat encara si viuen amb parella i fills). Una característica significativa dels seus habitatges a Mèxic, ja siguin llogats o en propietat, és que, en general, són de majors dimensions que els que habitaven a Espanya i Itàlia, i molts se’n mostren satisfets:

“Pel mateix que a Espanya em va costar un apartament de 37 metres quadrats, aquí m’he comprat una casa que té tres nivells i 200 metres quadrats” (Caín, 39 anys, Monterrey).

Ara bé, la llar no només és l’habitatge, sinó que a través de la coespacialitat adquireix un altre significat; hi tornarem més endavant.

La colònia

Les persones entrevistades opten per viure en barris que els permetin tenir una vida que consideren similar a la dels seus llocs d’origen, tal com elles mateixes argumenten. La recerca d’aquest objectiu és un dels motius principals que expliquen l’elecció i trajectòries residencials des del moment que arriben al país. En aquesta direcció i donat el seu nivell socioeconòmic, un elevat nombre dels immigrants viuen al mateix barri on s’havien instal·lat en arribar a la ciutat (o després de romandre temporalment en un hotel o a casa d’algun conegut). D’altres, en canvi, s’hi traslladaren després de viure en barris que, en la seva opinió, no complien amb aquella expectativa, però que responien a d’altres factors i condicions (proximitat a la feina, nivell adquisitiu, ideals, sense fills, etc.). En el moment de l’entrevista, pràcticament cap d’ells viu als centres de les seves respectives ciutats; al contrari, tenint en compte el seu nivell socioeconòmic i sociocultural, molts viuen a la perifèria, en *fraccionamientos privados* i *cerrados*, barris de classe mitjana-alta. Així, la Rita (41 anys, Puebla) diu molt clarament que el que més li agrada és poder “tenir una casa amb jardí” o el Javier (30 anys, Guadalajara) expressa que “el parc que més li agrada és el de la seva urbanització”. Aquesta elecció residencial sobretot es dona entre els que viuen a Guadalajara, Puebla i Monterrey; en canvi, a Ciutat de Mèxic, com que atrau un col·lectiu d’immigrants més divers, es presenten estratègies residencials

més diversificades. En tot cas, l'elecció d'aquest tipus de barris l'expliquen per la capacitat d'adquirir aquest tipus d'habitatge a Mèxic (més assequible que al lloc d'origen); la proximitat al lloc de treball; i per la seguretat que els ofereix aquest tipus d'entorn urbà, en contrast amb el perill i la por associada a les *colonias populares*, especialment si es tracta de famílies amb fills petits. En solen valorar la comoditat, on troben seguretat, àrees verdes i equipaments esportius, però senyalen que tenen poca o nul·la relació amb els seus veïns.

No obstant això, també hi ha entrevistats, encara que no gaires, que opten per viure en *colonias populares* o al centre urbà de les ciutats. En aquests casos, els aspectes més valorats són la “sensació” de poble o barri, la mescla d'habitatge i comerç, i la localització dels comerços (botigues i restaurants) a distàncies caminables. Tanmateix, per aquests mateixos entrevistats, aquestes *colonias* s'associen a la inseguretat i la pobresa, als mals serveis públics, a un ambient insegur per criar els fills i a una incomoditat per tenir un nivell socioeconòmic més elevat que els veïns. Aquestes característiques provoquen que alguns acabin per mudar-se, com ja s'ha senyalat, a d'altres barris:

“Me'n vaig anar a viure a una colònia on no s'espera que hi visqui algú del meu estatus. Els meus amics no venien perquè els feia por. M'hi va empenyer una idea idíl·lica. Llavors, la següent casa... el tema antropològic s'havia acabat i era hora d'anar-se'n a un lloc més tranquil, més del que s'espera de dos *profesionistas*. Al final la societat t'encasella a la força, encara que diguis que no” (Jaime, 41 anys, Monterrey).

De les entrevistes emergeix un conjunt de característiques sobre les *colonias* on viuen, que mostren les necessitats i preferències dels immigrants a l'hora d'escollir-la. Una de les característiques més valorades, independentment del gènere, la nacionalitat o l'edat, és la tranquil·litat. Serveixin alguns exemples de Ciutat de Mèxic: la Carolina (28 anys) defineix la seva *colònia* (San Miguel Chapultepec) com a tranquil·la, habitable i verda; la Lara (42 anys), resident a la Roma Sur, que és tranquil·la, neta, bonica i cèntrica; la Carla (44 anys), que viu a Merced Balbuena, diu que és tranquil·la, còmoda i pràctica; i el Manel (28 anys) destaca la *colònia* Álamos perquè està ben comunicada, és acollidora i tranquil·la. Altres característiques àmpliament valorades són la proximitat a un parc i a determinats serveis (restaurants, gimnàs, botigues, etc.), el perfil sociocultural, la connectivitat i centralitat, que s'hi pugui caminar i passejar, i que tinguin un cert aire de barri, entre d'altres. En conjunt, moltes de les persones entrevistades busquen un entorn urbà que s'assembli a “qualsevol barri d'una ciutat europea”, en paraules del Leo (40 anys, Guadalajara).

Pel contrari, no els agrada que es trenqui aquella tranquil·litat i harmonia desitjada: el soroll dels veïns, les escombraries al carrer, el cablejat per tot arreu, la manca de drenatge pluvial, el mal estat dels carrers, etc. Així, per exemple, el Pedro, resident a la *colònia* Moderna, a Guadalajara es queixa del següent:

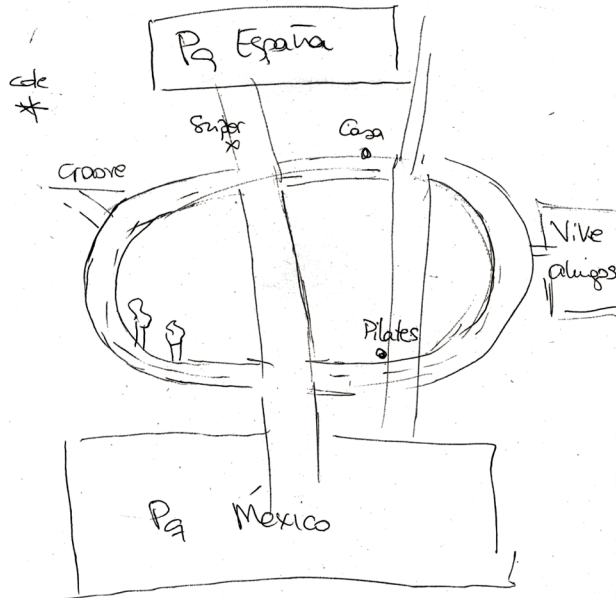
“El que no m'agrada és que no és respectin els usos del sòl. A les cases, que se suposa que haurien de ser residencials, s'hi obren negocis, alguns de sorollosos” (Pedro, 42 anys, Guadalajara)

Per tot plegat, molts dels entrevistats tenen definits uns espais quotidians molt delimitats en àrees molt concretes i de les que surten poc. La Catalina, per exemple, afirma, amb un cert punt d'humor, que viu en un gueto i que no li cal sortir per a gairebé res:

“Visc en un gueto perquè, al final, tota la meua vida la faig aquí, a la Roma-Condesa [barris de classe mitjana-alta del centre de la Ciutat de Mèxic]. La vida de barri, les compres. Hi visc, hi treballo. Els meus amics són d'aquí a prop. No tinc res a fer a Tláhuac o a Iztapalapa [districtes de classe baixa]” (Catalina, 37 anys, Ciutat de Mèxic).

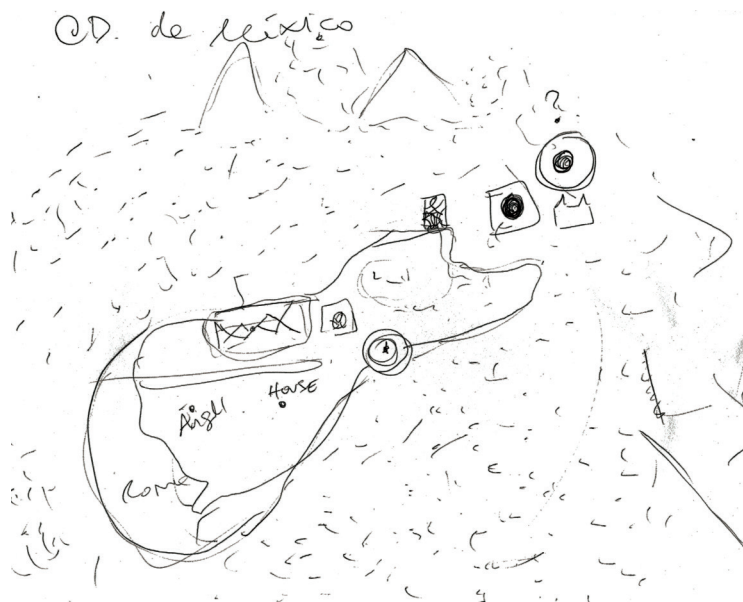
En la mateixa direcció apunta el mapa mental d'una entrevistada, que dibuixa la *colonia* de Ciutat de Mèxic on viu, la Condesa, un dels barris més “europeus” de la ciutat, més benestants i amb més espais públics i verds. A prop de la seva llar hi viuen els amics, hi ha l'escola dels fills, el supermercat i el gimnàs (fig. 2).

Figura 2. Mapa mental de la *colonia* Condesa, Ciutat de Mèxic (Mónica, 37 anys)

La ciutat

Les ciutats mexicanes on viuen els immigrants són, en gairebé tots els casos, de majors dimensions que les d'origen, tant en superfície com en població; de fet, hi ha una àmplia coincidència en definir-les com a grans i immenses, com “un monstre difícilment abastable” (Roberto, 55 anys, Ciutat de Mèxic). Per representar la gran extensió de Ciutat de Mèxic, un dels residents dibuixa punts que simbolitzen les llums de la ciutat i que s'estenen infinitament en un espai desconegut, convertint a la ciutat i els municipis metropolitans en una megalòpoli (fig. 3).

Figura 3. Mapa mental de Ciutat de Mèxic (Antonio, 39 anys)

Les persones entrevistades tenen en general la sensació que les ciutats no compleixen amb les seves expectatives i són considerades poc agradables, tot i que també en valoren positivament alguns aspectes. Tant la celebració com la crítica sorgeix d'un desig –força compartit– de viure en espais urbans més semblants als dels seus països d'origen. Això es pot veure en la diferent valoració que fan del centre urbà, la segregació urbana, l'espai públic, la mobilitat, els serveis, l'oferta cultural, l'entorn, la seguretat, la qualitat de vida, el medi ambient i el civisme, entre d'altres.

En primer lloc, ja que els entrevistats majoritàriament viuen a la perifèria de les ciutats, emergeix una certa dicotomia entre el centre i l'entorn natural, amb diferències en funció de la ciutat. D'una banda, els residents a Ciutat de Mèxic i, en menor mesura, a Puebla atorguen un clar valor simbòlic al centre, del qual en destaquen el patrimoni arquitectònic i històric i l'oferta cultural; en canvi, els de Ciutat de Mèxic, potser per la seva grandària, no mencionen mai els elements naturals de l'interior ni dels voltants de la ciutat. Per una altra banda, els entrevistats de Guadalajara i Monterrey tenen unes opinions més negatives dels respectius centres, que segons ells tenen un escàs o nul interès o malgrat haver-hi alguns elements rellevants; les següents cites ho expliquen:

“Tenen un centre històric sense cap mena de gràcia. La ciutat és així. La indústria és a dins la ciutat, al centre” (Alfonso, 42 anys, Monterrey).

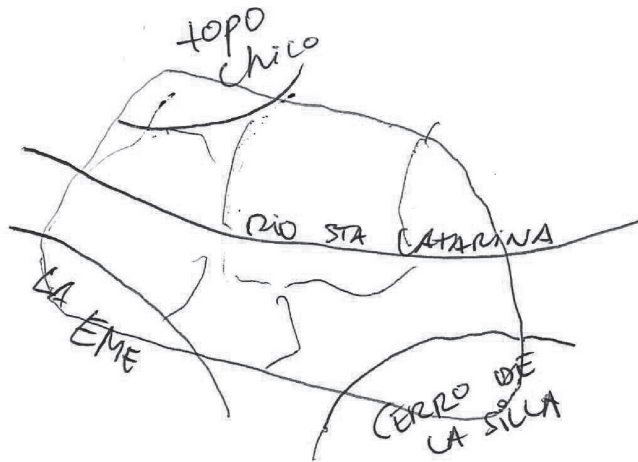
“No cuiden el centre i és un error. Haurien de potenciar molt més la vida al centre, que la gent s'animi a viure-hi. A diferència d'Europa, on la part neuràlgica de les ciutats és el centre i són les zones més maques i ben cuidades i, per tant, tothom hi vol viure. A Guadalajara està descuidat, tot i que hi ha edificis increïbles. Ha guanyat

el sistema americà del *downtown*, que arriba un moment a la tarda en què no hi ha ningú pel carrer. És una llàstima perquè la ciutat podria ser molt més habitable” (José, 35 anys, Guadalajara).

En canvi, les referències a l’entorn natural són constants i amb valoracions molt positives: els que viuen a Puebla citen recurrentment el volcà Popocatepelt i, en menor mesura, les altres dues muntanyes que envolten la ciutat, l’Iztacihualt i la Malinche; els de Monterrey assenyalen el riu Santa Caterina que la travessa i les muntanyes que l’envolten (el Cerro de la Silla, el Cerro de la M, Chipinque, Topochico, la Huasteca, així com la Sierra Madre) (fig. 4); i els de Guadalajara el clima. En aquest sentit:

“El que m’agrada de Monterrey és el contacte amb la natura i el paisatge. M’agrada conduir a les muntanyes, és fantàstic, genial. Els paisatges són meravellosos. Tens la possibilitat de fer-hi esport i estar en contacte amb la natura. La ciutat de Monterrey, en canvi, no m’agrada” (Jorge, 39 anys, Monterrey).

Figura 4. Mapa mental de Monterrey (Ernest, 26 anys)

Amb les anteriors cites ja s’ha introduït un altre aspecte: per a algunes persones les ciutats de Mèxic responen a un model “americà”, associat al model dels Estats Units, que implica l’ús extensiu del cotxe, una gran separació geogràfica i social entre barris, grans centres comercials i un cert estil de vida basat en el consumisme i que, segons els entrevistats, inclou una pèrdua de la cultura i identitat mexicanes. D’acord amb el patró residencial present a cada una les ciutats, aquestes opinions són dominants a Guadalajara, Monterrey i Puebla, però no a la Ciutat de Mèxic. Algunes narracions il·lustren què entenen els entrevistats per “ciutat americana”:

“El que no m’agrada és que necessites el cotxe per tot. És una ciutat gringa. No pots caminar. A Espanya, camino molt. Vaig a la muntanya els caps de setmana. Camines quan visites els amics. Dissabte passat, per exemple, vaig anar a Tonalá [municipi de

l'àrea metropolitana de Guadalajara] i vam fer hora i mitja. No suportó el cotxe, que has d'agafar fins i tot per anar al súper. Hi ha vegades que m'estimo més no sortir de casa per no haver-lo d'agafar. O sigui, mitja hora en cotxe per fer una copeta de vi amb les amigues. Sovint em fa molta mandra" (Paloma, 39 anys, Guadalajara).

"És una ciutat feta a mida americana: tot són vies ràpides. Està plena de centres comercials, massa centres comercials que sempre estan plens" (Antonio, 38 anys, Monterrey).

"Des del punt de vista arquitectònic, Monterrey és una còpia mal feta d'una ciutat de Texas. De fet, si vas a McAllen [ciutat de Texas a la frontera amb Mèxic], trobes els mateixos carrers, l'amplada de les voreres igual que aquí. O moltes coses. Construeixen un nou edifici i no li donen un aire mexicà. No penses que a Mèxic tenen coses maques i potser valdria la pena agafar-les; la cultura, les tradicions, les podrien reformular en un sentit modern. El model arquitectònic és els Estats Units i la veritat és que tot té forma de Gringolàndia" (Ignacio, 34 anys, Monterrey).

Malgrat les crítiques, els immigrants espanyols i italians reproduïen en gran part aquests mateixos imaginaris i patrons residencials i de consum, similars als de la classe mitjana-alta local (Oliveras i Mendoza, 2017). Paral·lelament, fruit d'uns patrons de consum "sostinguts", els serveis són considerats com a bons i amplis i se'n valoren la quantitat i qualitat; fins i tot, a vegades, es contrasten amb els dels seus llocs d'origen, on diuen tenir-ne menys, de serveis. De fet, aquest és l'aspecte de les ciutats més satisfactoriament valorat pels entrevistats:

"M'encanta la vida nocturna de la Ciutat de Mèxic que no existeix a Florència, ni tampoc crec que hi sigui a Roma o a Milà. Per a un xicot jove, és molt divertit. Tens oportunitat de trobar restaurants, cafès, bars..." (Juliano, 29 anys, Ciutat de Mèxic).

"El que m'agrada és la possibilitat de poder fer l'activitat quan ho vols i que sigui a l'abast. Saps que tens un cinema a 10 minuts de casa. Si visqués a Itàlia, bé, a Sicília, on jo vivia, i volgués anar al cinema, o a classe de saxo o de tango, no ho podria fer" (Claudio, 40 anys, Monterrey).

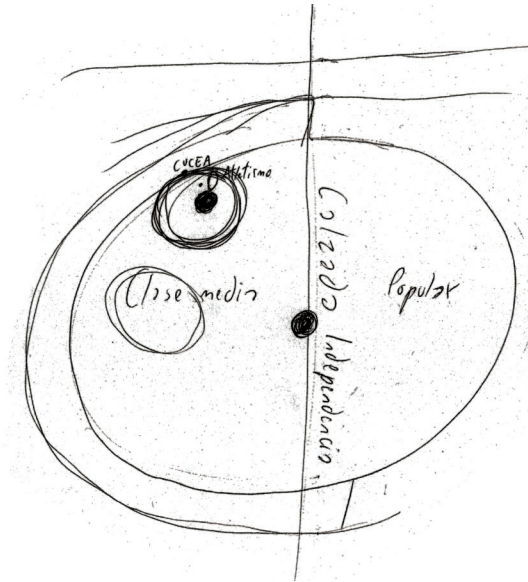
Un altre aspecte que surt de forma contínua a les narracions és el contrast social i urbà entre les diferents parts de la ciutat. En Luigi (28 anys, Ciutat de Mèxic) en fa un resum molt clar: "la Ciutat de Mèxic té totes les característiques de la societat mexicana, de la divisió per barris, per extracte social. Els barris de residència són un indicador d'estatus". La segregació geogràfica va lligada a la segregació socioeconòmica, de manera que, com diu la Lara (42 anys), "la Ciutat de Mèxic és súper dura, duríssima, per a les persones de menys recursos" que sovint han de fer desplaçaments de dues o tres hores per anar a la feina o estudiar. Les següents narracions apunten en aquesta direcció i subratllen la diferència entre les zones de classe alta (Angelópolis a Puebla i San Pedro a Monterrey) i la resta de la ciutat.

"És una ciutat molt desigual perquè tens Angelópolis, on trobes uns edificis fantàstics i carrers amb quatre carrils, on viu gent amb molts calés, i al costat, tens casetes petites, amb camins de terra i gent molt pobre. Hi ha molta desigualtat i algunes parts són molt brutes i molt desorganitzades" (Alejandro, 40 anys, Puebla).

“Trobes el més lleig i el més bonic al mateix lloc. A Monterrey, hi ha San Pedro, on viuen els rics; i la resta. La ciutat en el seu conjunt és horrorosa” (Alfonso, 42 anys, Monterrey).

Aquesta diferència també apareix als mapes mentals, com el d'un entrevistat que divideix la ciutat de Guadalajara en dues meitats i hi assenjala les zones on viuen més les classes mitjanes i les classes treballadores (fig. 5).

Figura 5. Mapa mental de Guadalajara (Ismael, 39 anys)

Per als entrevistats aquesta segregació està associada al creixement excessiu de les ciutats i sense cap mena de planificació i gestió urbanes. Tal com manifesta la següent entrevistada:

“No m’agrada gens Monterrey. Els carrers estan plens de brutícia, la ciutat és molt lletja, no hi ha llei ni ordre, ni oferta cultural, que és súper limitada. No m’agrada gens. Hi visc perquè la meua filla és d’aquí i perquè estic creixent en l’àmbit professional, però no m’agrada gens ni mica” (Trini, 31 anys, Monterrey).

Davant la immensitat de les ciutats, les grans vies de comunicació, la segregació urbana, la manca de planificació, etc. un dels problemes que senyalen la majoria d’entrevistats a les quatre ciutats és la mobilitat, que fa la vida quotidiana complicada i difícil. En destaquen la intensitat del trànsit, els embussos, les llargues estones per als desplaçaments, les obres inacabables, la conducció temerària tant dels vehicles privats como del transport públic, el col·lapse cada cop que plou, etc. Serveixi d’exemple el següent:

“No m’agrada gens ni mica el trànsit. Em mata. De la feina a casa, trigo 10 minuts en cotxe i a vegades he fet hora i mitja o fins i tot dues hores. Fa poc va caure una pedregada, una pluja bestial, i les obres, i tot plegat, va ser un infern. Visc a Campos Elíseos [zona de classe alta de la Ciutat de Mèxic] i no queda més remei que travessar

unes obres que no acaben mai. Un trànsit infernal, bestial” (Pedro, 34 anys, Ciutat de Mèxic).

Enfront d'aquest problema molts redueixen la seva mobilitat i limiten els desplaçaments als estrictament necessaris, reforçant així la configuració d'uns espais quotidians concentrats en àrees molt concretes, com s'ha comentat al tractar l'escala de barri. En aquest sentit es tracta de triar satisfactòriament el lloc de treball i de residència i a aprendre a moure's per la ciutat, tal com assenyala un resident a Guadalajara:

“Guadalajara té un balanç bo de mobilitat i qualitat de vida. Depèn molt d'on vius, hi ha gent que es queixa molt del trànsit, però, sabent on viure, on treballar, com bellugar-te, no és difícil desplaçar-se dins la ciutat” (Pedro, 42 anys, Guadalajara).

El fet que el trànsit sigui citat de forma freqüent i repetitiva per gairebé tots els entrevistats respon a un ús extensiu del cotxe i una valoració negativa del transport públic que, segons ells, és de qualitat pobre. En el cas del servei en autobusos, es queixen de la conducció temerària, de ser incòmodes, de la manca d'informació sobre les rutes, parades i horaris i de les agressions sexuals a les dones. De les quatre ciutats estudiades, Monterrey és la que s'enduu la pitjor opinió; així:

“No m'agrada el transport públic, és dolent (...). Li poso un zero. T'ho dic així de clar. No és gens fàcil. No tinc cotxe. He d'agafar l'autobús o un taxi. M'ho penso molt per anar al centre o a un centre comercial” (Ana, 29 anys, Monterrey).

En canvi, la Ciutat de Mèxic no respon tan a aquest patró tan negatiu, on hi ha opinions més diverses. En aquesta ciutat, més que la deficiència del servei, les queixes se centren en la massificació i la mala organització, malgrat reconèixer que compta amb una àmplia oferta de transport públic (metro, metrobús, autobusos, taxis i bicicletes), però del tot insuficient. Però, potser el més interessant de la mobilitat a Ciutat de Mèxic, comparada amb la resta de ciutats, és l'ús de la bicicleta com a mitjà de transport, que alguns entrevistats fan servir. Aquest servei, que és restringit a algunes zones centrals de la ciutat, és valorat de forma molt positiva, fins al punt que defineix un estil de vida i apunta allò que s'ha dit anteriorment: els entrevistats intenten reproduir alguns aspectes que els recorden les seves ciutats d'origen. No tot és positiu en l'ús de la bicicleta a causa del trànsit vehicular i de la inexistència de carrils-bici. La Carla, malgrat tot, s'estima més anar en bicicleta que en cotxe:

“Vaig molt en bicicleta, fins i tot quan plou. És difícil, però, anar en bicicleta a la Ciutat de Mèxic. No respecten els ciclistes. S'han de trobar les rutes per anar bé. Visc al centre i tot està molt a prop. A la feina hi arribo en 15 minuts en cotxe i en 20 minuts en bicicleta. Per cinc minuts m'evito l'estrès, no contamina, faig esport” (Carla, 44 anys, Ciutat de Mèxic).

Per últim, les ciutats són molt més que l'ambient material i les pràctiques espacials, també la gent que hi viu. En aquest sentit, amb l'excepció de la Ciutat

de Mèxic, les altres ciutats presenten, segons els entrevistats, una dualitat molt forta: són ciutats globals, modernes i tecnològicament avançades, amb capacitat d'atracció d'un col·lectiu de persones d'orígens diferents, però també són molt locals, provincianes i tancades. La narració següent apunta en aquesta direcció:

“Què no m'agrada de Monterrey?: la mentalitat. És molt tancada. Pots tenir èxit professional, però hi has de pagar peatge, estar un cert temps en *stand-by* (...). No et valoren per les teves capacitats, sinó per qui ets, de quina família vens i quant de temps fa que vius a la regió. És fins i tot enutjós. D'això se'n diu provincianisme i no m'agrada. És com si Monterrey fos d'un altre planeta” (Pietro, 59 anys, Monterrey).

El fet que les ciutats tinguin aquest aire provincià no sempre és valorat negativament. Alguns entrevistats afirmen que la gent es més càlida, més propera i més accessible que a les seves ciutats d'origen. La Ciutat de Mèxic, en canvi, no la defineixen com una ciutat provinciana, amb el doble sentit que acabem de veure, sinó com una ciutat cosmopolita i oberta, que accepta col·lectius de tot tipus:

“Em recorda molt a París, aquell aire cosmopolita. Dic que és una petita Nova York. La diversitat, que ningú no et mira, ningú no qüestiona la teva forma de viure. M'encanta viure a la Condesa, on la gent és tan diversa” (Paloma, 43, anys, Ciutat de Mèxic).

“M'agrada que sigui una ciutat molt cosmopolita. Té la presència de diverses cultures, gringos, espanyols, italians, xinesos, libanesos, però és una comunitat molt unida i no veig formes de racisme tan fortes com a altres ciutats del món. M'agrada que s'estigui desenvolupant d'aquesta forma tan intensa, que creixi. És una ciutat que transmet positivitat, perquè es mou. Aquí, a Mèxic, encara es pot somiar. A Itàlia, però, s'ha perdut l'esperança a moltes coses. Ho veig quan hi vaig de vacances. Hi ha molta tristesa a Itàlia. Aquí, no, hi ha alegria” (Davide, 31 anys, Ciutat de Mèxic).

Aquesta última cita ens trasllada també a la darrera part de l'anàlisi, la relació amb el lloc d'origen, que a vegades s'estableix a través de les vacances, encara que no sigui el recurs més freqüent.

La coespacialitat amb el lloc d'origen

No és cap sorpresa que les telecomunicacions permetin resoldre molts dels inconvenients generats pel procés de migració, especialment pel que fa al manteniment de les relacions afectives dels entrevistats amb els seus familiars i amats al lloc d'origen. El seu ús representa un canvi fonamental en les relacions i pràctiques espacials d'uns i altres (Lim, Bork-Huffer i Yeoh, 2016; Share, Williams i Kerrins, 2018). Des d'una perspectiva de l'espai viscut, les telecomunicacions i la instantaneïtat permeten gaudir sincrònicament de diferents espais en una escala transnacional, malgrat les distàncies en temps i en l'espai geogràfic que separen Mèxic dels seus llocs d'origen a Espanya i Itàlia (per exemple, 7 hores menys entre Ciutat de Mèxic i Barcelona). Aquesta coespacialitat (Lussualt, 2015) o copresència virtual (Baldassar, 2008; Baldassar

et al., 2016) s'associa particularment amb les microescales: el cos (i l'espai encarnat) i l'espai domèstic, ja que és on es desplega la telecomunicació personal per mitjà dels corresponents instruments (els ordinadors portàtils i personals, els telèfons mòbils i les tauletes) i programes i aplicacions de missatgeria instantània i videotrucades com Skype, Whatsapp i Facebook.

Per a la majoria la coespacialitat s'associa a l'afectivitat (l'enyorança, l'amor, el trobar a faltar, etc.) i, per tant, es produeix a través de la comunicació amb els pares i mares, els fills, els germans i les amistats (com també s'observa en altres casos: Longhurst, 2013; Share, Williams i Kerrins, 2018). La freqüència varia en funció de cada u, havent-hi en un extrem els qui parlen amb els seus pares i amics cada dia, sobretot a través del Whatsapp, i a l'altre els que un cop a la setmana o cada dues setmanes per Skype. En tot cas una pràctica significativa és la videotrucada els caps de setmana, que es converteix en un moment de trobada, que pot durar fins i tot varies hores, cadascú a casa seva davant de la pantalla (d'ordinador o de telèfon), asseguts al sofà, a taula o en un escriptori; per als que són a Mèxic sol ser al matí, mentre que per als que són a Espanya i Itàlia és la tarda.

No es tracta només d'un acte de comunicació, sinó de convivència i de mantenir (i en alguns casos construir i enfortir) els llaços emocionals entre els diferents membres d'una família, en aquest cas transnacional: pares i mares a Mèxic que expliquen contes als seus fills petits a Espanya o Itàlia, o àvies a Europa que els expliquen als seus néts a Mèxic; àpats compartits (esmorzar a Mèxic-dinar a Europa, i dinar a Mèxic-sopar a Europa); celebracions familiars (com els aniversaris), entre d'altres possibilitats. Aquest és el cas del Pepe, l'esposa i el fill del qual són a Espanya:

“Jo, al meu nen li explico contes per dormir. Li posen el portàtil davant i li dic: “quin conte vols?, “el que tu vulguis, papa”. I m'explica coses. Diu que em vol veure per la pantalla, i jo m'hi poso. Això abans no es podia fer, l'Skype ha sigut una gran millora” (Pepe, 45 anys, Ciutat de Mèxic).

La Maria també ho exemplifica, qui durant la setmana, mentre és a la feina, queda per dinar / sopar amb la seva mare a Itàlia:

De tant en tant per Skype: la meva hora de dinar és de 2 a 3, i allà són les 9. És per això que hi puc coincidir: “Ah, mare, tinc lliure” i quedem per menjar plegades (Maria, 28 anys, Monterrey).

A més de la coespacialitat virtual, els immigrants posen en pràctica d'altres formes, com la coespacialitat indirecta i el retorn temporal (Baldassar, 2008). La primera s'obté indirectament a través d'objectes, persones i espais, als quals els immigrants fan encarnar l'esperit del lloc d'origen: el menjar (i els àpats), els mitjans d'informació i els compatriotes (i la convivència amb ells). A partir d'aquests els immigrants reproduïxen el lloc d'origen en l'espai domèstic (la llar) i en altres espais, com la llar de compatriotes o restaurants espanyols/italians. A aquesta llista, cal afegir-hi la *colònia*, com ja s'ha assenyalat.

En el cas del menjar, alguns dels aliments i plats més freqüentment citats pels immigrants espanyols són el pernil salat, la paella, els cigrons, la favada i el vi. En alguns casos els compren i els preparen a casa seva, i en d'altres els mengen a casa d'amistats (sovint compatriotes) o en restaurants. Així, per exemple, el Roberto (55 anys, Ciutat de Mèxic) explica que “quan tinc un desig de menjar espanyol, me'n vaig a un restaurant espanyol i llestos”. Tanmateix, la coespacialitat a través de l'encarnació del lloc d'origen en el menjar i en l'acte de menjar i conviure pot arribar, en alguns casos, a saturar als propis immigrants. Serveixi l'exemple la paella:

“És clar, no cal menjar sempre paella. No n'havia menjat mai tanta a Espanya com aquí. Aquí cada cop que et despistes ja hi ha paella, tot el món te'n vol fer. Però arriba un moment que dius prou” (Llorenç, 53 anys, Monterrey).

Els mitjans d'informació del lloc d'origen (premsa, televisió i ràdio per Internet, i televisió per cable) també són encarnats amb l'esperit del lloc d'origen, a través dels quals els entrevistats es mantenen informats de l'actualitat dels seus països i regions. Així, el Christian explica que:

“Jo segueixo consumint productes culturals espanyols. Llegeixo tres diaris, o com a mínim, els *fullejo*, veig TVE, la televisió catalana a Internet, Antena 3. Estic molt informat del que hi passa, allà” (Christian, 46 anys, Ciutat de Mèxic).

Però no només són una font d'informació, sinó que també els permet habitar indirectament al lloc d'origen, de recrear-lo:

“Escolto Radio Nacional cada dia perquè em fa sentir com a casa. És que la meua mare quan es lleva posa la ràdio, així que m'agrada d'escollar-la. Com que em produeix... no ho sé... Em dona una connexió. Així doncs, al matí poso Radio Nacional, encara que després surt cada fatxa que déu-n'hi-do, però què hi farem” (Catalina, 37 anys, Ciutat de Mèxic).

Per últim, cal fer esment als viatges als llocs d'origen, cosa que permet als entrevistats habitar-hi temporalment i conviure físicament amb familiars i amistats. A causa del cost del viatge (i encara més en els casos dels que tenen parella i/o fills) i els períodes laborals (i escolars), tant dels qui són a Mèxic com a Espanya i Itàlia, per a molts el viatge requereix d'una organització amb força antelació (fixar les dates per a coincidir tots i comprar els bitllets d'avió). Aquests mateixos factors en condicionen la freqüència. En aquest darrer sentit n'hi ha que viatgen força sovint (dos o tres cops l'any, i fins i tot cinc cops), d'altres que amb prou feines un cop i, d'altres, amb una menor regularitat. Els períodes més habituals són les vacances d'hivern (per Nadal) i les d'estiu, però també hi ha alguns entrevistats que els toca viatjar-hi per motius laborals i ja ho aprofiten.

Aquests viatges sovint són molt esperats o desitjats, tant pels immigrants a Mèxic com, segons els entrevistats, per les seves famílies a Espanya i Itàlia. Ara bé, com en el cas de la coespacialitat indirecta, n'hi ha que no desitgen estar tan lligats, o sentir-se obligats, a un retorn periòdic. Aquest és el cas de l'Assumpta:

“Viatjo a Catalunya per Nadal, però si tinc vacances vull aprofitar per anar a d’altres llocs. No haver d’anar sempre a casa. Perquè m’agrada molt viatjar. Aquesta és una de les coses que em preocupen més: que sempre que tingui vacances hagi d’anar a casa. Això és el que no vull. No sé com ho faré, però si haig de sacrificar una visita para anar a un altre lloc ho faré” (Assumpta, 28 anys, Monterrey).

El període d’estada també és variable, però sol ser d’entre dues setmanes i un mes, durant la qual una part important del temps és destinat a la convivència amb la família i els amics. Mentre que alguns entrevistats manifesten que se senten encantats de reunir-se i posar-se al dia, d’altres narren que cada cop els cansa més aquesta dinàmica i que, pel contrari, troben a faltar el seu lloc de residència i les relacions que hi tenen. En aquest darrer sentit i inversament, es construeixen des del lloc d’origen una coespacilitat indirecta amb Mèxic, tal i com ho explica el Juan Manuel:

“Els viatges a Espanya, és clar, també són importants. De tant en tant s’ha d’anar a veure a la família, però cada cop que hi vaig he de fer les 14 escenes amb els 14 amics, visites a la família, estar una estona amb la mare, però arriba un moment que ja em cal el meu cotxe, la meva casa, el meu comandament a distància, el meu llit... Ja estic fet a aquí [Mèxic] després de tants anys” (Juan Manuel, 53 anys, Monterrey).

Aquesta darrera cita, pertanyent a un dels entrevistats arribats a Mèxic amb major anterioritat (el 2001), reflecteix un patró bastant clar: la coespacialitat amb el lloc d’origen tendeix a disminuir a mesura que augmenta el temps de residència al país de destinació i que, paral·lelament, van desapareixent les relacions afectives (per exemple, a causa del decés dels pares). Tanmateix, aquesta disminució no passa en tots els casos; n’hi ha que s’han mantingut i que fins i tot han augmentat gràcies a les innovacions tecnològiques. Retornant al cas del Roberto:

“Porto [a Mèxic] 14 anys i no he perdut el contacte amb cap dels meus amics i amigues d’Espanya. Per correu, per internet, per telèfon (...). Els diumenges al matí me’ls passo assegut al sofà parlant-hi: ara em truca una, ara l’altra... I ara amb l’Skype encara més; jo, l’Skype el faig servir farà un any i escaig, perquè com que sóc tan maldestre amb aquestes coses... abans feia servir el telèfon” (Roberto, 55 anys, Ciutat de Mèxic).

Reflexions finals

Al llarg d’aquest article s’ha mostrat com els residents espanyols i italians a Mèxic configuren el seu sentit de lloc, a partir de les pràctiques quotidianes (mobilitat, consum, oci, convivència, etc.), la seva subjectivitat i els seus imaginaris espacials. Usen i descobreixen diàriament les ciutats on viuen, aprenen a moure-s’hi i construeixen l’opinió que en tenen a partir dels llocs visitats, les situacions viscudes i les interaccions amb altres persones, així com en funció dels imaginaris i expectatives que porten des del seu lloc d’origen. En aquest darrer sentit resulta clara la transnacionalització dels espais quotidians,

mitjançant una barreja d'elements tant del lloc d'origen com del de destinació i de la coespacialitat.

A la pregunta de si l'espai viscut i el sentit de lloc són vàlids per entendre els processos migratoris i d'assentament en el país de destinació, les evidències recollides mostren clarament que, com senyala Buhr (2017), l'esdevenir locals (*becoming local*) té a veure amb la integració espacial dels immigrants i aquesta té relació amb els coneixements "situats" (o viscuts) que emergeixen a l'hora d'usar la ciutat. En aquesta mateixa direcció, resulta per tant rellevant considerar els aspectes geogràfics (on viuen, els espais que utilitzen quotidianament, la percepció de la ciutat) en els estudis de la migració per a comprendre com les persones construeixen el seu sentit de lloc i de pertinença. El sentit de lloc, juntament amb la seva satisfacció laboral, les relacions de parella o d'amistat i els fills/es, són factors que intervenen en la determinació de romandre al país o desitjar marxar-ne. En la dimensió espacial això es reflecteix en la permanència al país al llarg del temps, la satisfacció amb el barri de residència, l'adquisició d'un habitatge en propietat i la definició d'una xarxa estable d'espais quotidians, entre d'altres.

En resum, es pot dir que hi ha llums i ombres en la valoració que fan els entrevistats de les ciutats on viuen. Emergeixen, és clar, diferències notables entre la Ciutat de Mèxic i les altres ciutats. Guadalajara, Monterrey i Puebla són més abastables, més tranquil·les, però també més provincianes, més tancades. Aquesta darrera característica no sempre és negativa, donat que aquestes tres ciutats són més amables. Així mateix, la mobilitat, dominada pel vehicle privat i un deficient transport públic, és una de les incomoditats que més pateixen les persones entrevistades. En tot cas, s'observa en general una major satisfacció per la *colonia* i el *fraccionamiento* on viuen que per la ciutat on resideixen, en tant que l'elecció del barri o urbanització es fruit d'un procés profund de selecció en el que tenen en compte les aspiracions, les necessitats i l'estatus, així com la proximitat a serveis i àrees verdes i la reproducció del sentit del lloc d'origen, entre d'altres factors relacionats amb la seguretat, la qualitat de vida, l'entorn familiar, l'entorn social, el contacte amb la natura i la proximitat al lloc de feina. Cal no oblidar, però, que es tracta d'una mostra no representativa de la migració espanyola i italiana a Mèxic, sinó d'un grup de persones altament qualificades i de classe mitjana-alta, el que els permet una major autonomia en les estratègies residencials i de mobilitat. A més de la condició socioeconòmica, el lloc escollit per viure, així com viure sols, amb amics i amigues o en parella, també està en funció de la identitat de gènere, l'edat, l'etapa vital (amb fills o sense), els anys de residència a Mèxic, l'èxit professional i les expectatives de futur. D'aquesta manera, per a totes les persones entrevistades, la *colonia* –per als més joves o els que viuen sols– o el *fraccionamiento cerrado* –per a les famílies amb més capacitat adquisitiva– compleixen millor que la ciutat les expectatives de la qualitat de vida.

A això cal sumar-hi, com indiquen els entrevistats, la realitat personal de cadascú. Reduïda la ciutat al medi on es desenvolupen les relacions personals, la seva configuració material i les seves característiques polítiques, socials o culturals es dilueixen quan les persones reflexionen sobre el que realment les fa felices. En el cas de l'Elena és la llibertat personal i el fet d'estar amb una persona que estima:

“M'agrada la meua llibertat personal. Vinc d'una família molt conservadora i era molt difícil tot, perquè la família feia molta pressió... que quan et cases, que quan tindràs fills, que per quan la casa, que quan et canvis de cotxe... hòsties, deixeu-me en pau. Això és el que m'agrada de Guadalajara: la llibertat de ser estrangera. És veritat que ho podria dir de tot arreu, però aquí a més el clima és molt bo (...). Jo sóc feliç perquè tinc algú a qui estimo molt, i amb qui comparteixo la meua vida, i crec que això és important” (Elena, 43 anys, Guadalajara).

Bibliografia

- AGUILAR, Adrián Guillermo (2002). “Las mega-ciudades y las periferias expandidas”. *Eure: Revista Latinoamericana de Estudios Urbanos*, vol. 28, núm. 85, p. 121-149.
- ANTHIAS, Floya (2012). “Transnational mobilities, migration research and intersectionality. Towards a translocational frame”. *Nordic Journal of Migration Research* [Berlín], vol. 2, núm. 2, p. 102-110.
- ARANGO, Joaquín (2016). *Spain: New Emigration Policies Needed for an Emerging Diaspora*. Washington: Transatlantic Council on Migration / Migration Policy Institute.
- BALDASSAR, Loretta (2008). “Missing kin and longing to be together: emotions and the construction of copresence in transnational relationships”. *Journal of Intercultural Studies* [Londres], núm. 29 (3), p. 247-266.
- BALDASSAR, Loretta; Mihaela NEDELICU; Laura MERLA; Raelene WILDING (2016). “ICT-based co-presence in transnational families and communities: challenging the premise of face-to-face proximity in sustaining relationships”. *Global Networks*, núm. 16 (2), p. 133-144.
- BATAILLON, Claude; Louis PANABIÈRE (1988). *Mexico aujourd'hui: La plus grande ville du monde*. París: Publisud.
- BLUNT, Alison; Robyn DOWLING (2006). *Home*. Oxon: Routledge.
- BORSODORF, Axel (2003). “Como modelar el desarrollo y la dinámica de la ciudad latinoamericana”. *Eure: Revista Latinoamericana de Estudios Urbanos*, vol. 29, núm. 86, p. 37-49.
- BUHR, Franz (2017). “Using the city: migrant spatial integration as urban practice”. *Journal of Ethnic and Migration Studies* [Londres], vol. 44, núm. 2, p. 1-14.
- BURKE, Peter (2010). *Hibridismo cultural*. Madrid: Akal.
- CAIRNS, David; Katarzyna GROWIEC; Nuno de Almeida ALVES (2014). “Another ‘Missing Middle’? The marginalised majority of tertiary-educated youth in Portugal during the economic crisis”. *Journal of Youth Studies* [Londres], vol. 17, núm. 8, p. 1046-1060.
- CASTELLS, Manuel (1989). *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban-Regional Process*. Oxford: Blackwell.
- COBO, Salvador (2010). “Los inmigrantes españoles contemporáneos en México: una mirada a sus perfiles sociodemográficos y sus patrones de participación laboral”, dins: Ernesto RODRÍGUEZ [ed.]. *Extranjeros en México: continuidades y aproximaciones*. Ciutat de Mèxic: Centro de Estudios Migratorios / Instituto Nacional de Migración, p. 173-198.

- COLLINS, Francis Leo (2008). "Of kimchi and coffee: globalisation, transnationalism and familiarity in culinary consumption", *Social and Cultural Geography*, vol. 9, núm.2, p. 151-169.
- (2009). "Transnationalism Unbound: Detailing New Subjects, Registers and Spatialities of Cross-Border Lives", *Geography Compass*, vol. 3, núm. 1, p. 434-458.
- DE CASTRO, Constancio (1997). *La geografía en la vida cotidiana: de los mapas cognitivos al prejuicio regional*. Barcelona: Ediciones del Serbal.
- DE MATTOS, Carlos A. (2002). "Transformación de las ciudades latinoamericanas: ¿Impactos de la globalización?" *Eure: Revista Latinoamericana de Estudios Urbanos*, vol. 28, núm. 85, p. 5-10.
- DÍAZ-HERNÁNDEZ, Ramón Faustino; Josefina DOMÍNGUEZ-MÚJICA; Juan Manuel PARREÑO-CASTELLANO (2015). "Una aproximación a la emigración española durante la crisis económica: herramientas de estudio". *Aracne. Revista Electrónica de Recursos en Internet sobre Geografía y Ciencias Sociales* [Barcelona], núm. 198.
- DOMINGO, Andreu; Albert SABATER; Enrique ORTEGA (2014). "¿Migración neohispánica? El impacto de la crisis económica en la emigración española". *EMPIRIA, Revista de metodología de ciencias sociales* [Madrid], núm. 29, p. 39-66.
- DOMÍNGUEZ-MÚJICA, Josefina; Ramón Faustino DÍAZ HERNÁNDEZ; Juan Manuel PARREÑO-CASTELLANO (2016). "Migration abroad to get ahead: the emigration of young Spanish adults during the financial crisis (2008-2013)", dins: Josefina DOMÍNGUEZ-MÚJICA [ed.]. *Global change and human mobility*. Singapur: Springer, p. 203-224.
- GLORIUS, Birgit (2016). "New 'guest workers' from Spain? Exploring migration to Germany in the context of economic and societal change", dins: Josefina DOMÍNGUEZ-MÚJICA [ed.], *Global change and human mobility*. Singapur: Springer, p. 225-247.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2018). *Estadística del Padrón de Españoles Residentes en el Extranjero (PERE)*. Madrid: INE.
- LESTER, Stephanie E. (2012). "'La Generación Ni Ni' and the Exodus of Spanish Youth: National Crisis or Functioning European Union Market?" *Scripps Senior Theses* [Claremont], núm. 83.
- LEY, David (2000). "Mental Maps", dins: Ronald J. JOHNSTON; Derek GREGORY; Geraldine PRATT; Michael WATTS [ed.]. *The Dictionary of Human Geography*. Malden: Blackwell, p. 498-499.
- (2004). "Transnational spaces and everyday lives". *Transactions of the Institute of British Geographers*, núm. 29, p. 151-164.
- LEY-CERVANTES, Melisa (2012). *Stuck in the middle: Home-making strategies of Mexican middling migrants*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid [tesi doctoral].
- LIM, Sun Sun; Tabea BORK-HUFFER; Brenda YEOH (2016). "Mobility, migration and new media: manoeuvring through physical, digital and liminal spaces". *New Media & Society*, núm. 18 (10), p. 2147-2154.
- LONGHURST, Robyn (2013). "Using Skype to Mother: Bodies, Emotions, Visuality, and Screens". *Environment and Planning D: Society and Space*, vol. 31, núm. 4, p. 664-679.
- LÓPEZ, Natalie; Chris LUKINBEAL (2010). "Comparing police and residents' perceptions of crime in a Phoenix neighborhood using mental maps in GIS". *Yearbook of the Association of Pacific Coast Geographers*, vol. 72, núm. 1, p. 33-55.
- LUSSAULT, Michel (2015). *El hombre espacial. La construcción social del espacio humano*. Buenos Aires: Amorrortu.
- MENDOZA, Cristóbal (2006). "Transnational spaces through local places: Mexican immigrants in Albuquerque (New Mexico)". *Journal of Anthropological Research*, vol. 62, núm. 4, p. 539-560.
- (2012). "Mapas mentales, sentido de lugar y procesos migratorios: la comunidad mexicana en Albuquerque (Nuevo México)". *Cuadernos de Geografía: revista colombiana de geografía*, vol. 21, núm. 2, p. 2256-5442.

- (2018). “Migración y movilidad de los trabajadores cualificados extranjeros de las empresas en México”. *Iztapalapa: Revista de Ciencias Sociales y Humanidades* [Ciutat de Mèxic], vol. 84, núm. 39, p. 15-47.
- MENDOZA, Cristóbal; Anna ORTIZ (2006). “Hacer las Américas: Migrantes españoles de alta calificación en la ciudad de México”. *Documents d'Anàlisi Geogràfica* [Bellaterra], núm. 47, p. 93-114.
- MENDOZA, Cristóbal; Barbara STANISCIA; Anna ORTIZ (2016), “Migración y movilidad de las personas calificadas: nuevos enfoques teóricos, territorios y actores”. *Biblio3W. Revista bibliográfica de geografía y ciencias sociales* [Barcelona], vol. XXI, núm. 1.166.
- MENDOZA, Cristóbal; Xavier OLIVERAS; Anna ORTIZ (2018). “Nuevas perspectivas de análisis para entender la migración cualificada del sur de Europa hacia México”. *Arxius: Arxius de Ciències Socials* [València], núm. 39, p. 55-66.
- NAGEL, Caroline (2005). “Skilled migration in global cities from ‘other’ perspectives. British Arabs, identity politics, and local embeddedness”. *Geoforum* [Amsterdam], vol. 36, núm. 2, p. 197-210.
- NAVARETE, LORENZO [ed.] (2014). *La emigración de los jóvenes españoles en el contexto de la crisis. Análisis y datos de un fenómeno difícil de cuantificar*. Madrid: Observatorio de la Juventud en España.
- OLIVERAS, Xavier; Cristóbal MENDOZA (2017). “Extranjeros en el “Tercer país”: representaciones espaciales de los migrantes de Europa del sur en Monterrey”, dins: Martha BARRAZA; Javier MARTÍNEZ; Julieta FLORES [ed.]. *Flujos transfronterizos, Desarrollo regional y Movilidad humana*. Ciudad Juárez: Universidad Autónoma de Ciudad Juárez, p. 157-174.
- ORTIZ, Anna; Cristóbal MENDOZA (2008). “Vivir (en) la ciudad de México: espacio vivido e imaginarios espaciales de un grupo de migrantes de alta calificación”. *Latin American Research Review* [Pittsburgh], vol. 43, núm. 1, p. 113-138.
- PARNREITER, Christof (2002). “Ciudad de México: El camino hacia una ciudad global”. *Eure: Revista Latinoamericana de Estudios Urbanos*, vol. 28, núm. 85, p. 89-119.
- PINCH, Steven; Peter SUNLEY; James MACMILLEN (2010). “Cognitive mapping of creative practice: a case study of three english design agencies”. *Geoforum*, vol. 41, núm. 3, p. 377-387.
- RODRÍGUEZ, Ernesto; Salvador COBO (2012). *Extranjeros residentes en México: Una aproximación cuantitativa con base a los registros administrativos del INM*. Ciutat de Mèxic: Centro de Estudios Migratorios / Instituto Nacional de Migración.
- RODRÍGUEZ-FARIÑAS, María Jara; Juan Manuel ROMERO-VALIENTE; Antonio Luis HIDALGO-CAPITÁN (2016). “Los exiliados económicos. La nueva emigración española a México (2008-2014)”. *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* [Barcelona], vol. 20, núm. 531.
- ROMERO-VALIENTE, Juan Manuel (2017). “¿Por qué muchos emigrantes no se inscriben en el Padrón de Españoles Residentes en el Extranjero?”. *Lurralde* [Donostia-San Sebastián], núm. 40, p. 315-338.
- (2018). “Causas de la emigración española actual: la “movilidad exterior” y la incidencia de la crisis económica”. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles* [Madrid], núm. 76, p. 303-328.
- RUBIO, Clara; Montserrat CLUA; Carles FEIXA (2019). “Youth and social movements on the move: political engagement among young Spanish migrants in London”. *Journal of Youth Studies* [Londres], núm. 22 (2), p. 223-239.
- RUBIO, Clara; Tanja STRECKER (2018). “Catalan university students and their previous and prospective experiences abroad: answering the wh-questions in a context of economic crisis”. *Journal of Contemporary European Studies* [Londres], núm. 26 (2), p. 180-196.
- SANTOS, Antonio (2013), “Fuga de cerebros y crisis en España: los jóvenes en el punto de mira de los discursos empresariales”. *Áreas. Revista Internacional de Ciencias Sociales* [Murcia], núm. 32, p. 125-137.

- SASSEN, Saskia (2000). *Cities in a World Economy*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- SHARE, Michelle; Cayla WILLIAMS; Liz KERRINS (2018). "Displaying and performing: Polish transnational families in Ireland Skyping grandparents in Poland". *New Media & Society*, núm. 20 (8), p. 3011-3028.
- STANISCIJA, Barbara (2018). "La movilidad internacional de los jóvenes italianos altamente calificados: Motivaciones, experiencias y expectativas". *Iztapalapa. Revista de Ciencias Sociales y Humanidades* [Ciutat de Mèxic], vol. 84, núm. 39, p. 49-73.
- WALMSLEY, D. J. (1982). "Personality and regional preference structures: a study of introversion-extraversion". *The Professional Geographer* [Londres], vol. 34, núm. 3, p. 279-288.
- WORLD BANK (2017). *Country classification*, Washington: Banc Mundial.